

7 | Komponisten og bygdebokforfatteren Anders Heyerdahl

Anders Heyerdahl (1832–1918) fra Vestre Haneborg i Aurskog er kjent som den største komponist, musiker, slektsforsker, folklorist og lokalhistoriker i Aurskog-Høland. Når historien om ham skal tegnes er det mest riktig å trekke linjene tilbake til tiden like før 1600-tallet. Da fant den dansk-norske kongen Christian 4. ut at han ønsket å opprette statsmusikantstillinger i byene. Hensikten var å få mer ordnede forhold i musikklivet, men kanskje like mye for å hente nye inntekter til statskassen.

Disse statsmusikantene fikk også med seg en del av opplandet knyttet til sine områder, som de igjen leide ut til privilegerte, eller utvalgte spillemenn. Den vanlige avgiften var ni til ti riksdaler per sokn. Innen soknet var det ikke tillatt å bruke andre spillemenn. Overtredelser medførte bøter og omkostninger. Lovens lange arm nådde ikke over alt, slik at noen hentet en ekstra slant med sine spilleferdigheter uten å ha papirene i orden. Dette musikkmonopolet i bygdene varte i 200 år.

Det var i denne monopoltiden vi hører om dyktige felespillere i Aurskog, men de kunne ikke spille etter noter. Et unntak var Hans Nielsen Balterud, som var en viden kjent bygdespillemann midt på 1700-tallet. Han etterlot seg en notebok fra 1758. I boken finnes 150 menuetter som var den store motedansen, foruten de andre motedansene på den tid: polonese, gigue, bourree, engelsk dans og gavotte.

Lysthus og dansegulv

For å gi et tidsbilde av forholdene før Anders Heyerdahls tid må det nevnes at Balteruds nabo, Christian Hareton, var en rik mann som hadde eget lysthus med dansegulv. Det fortelles at de to naboene kaptet om å fremføre de fineste menuettene.

Ole Aamodt på Rud og Anders Haneborg hadde egne notebøker i 1779. Ole Aamodt på

Rud samlet alle sine venner til samspill på Rud i 1818. I denne musikkforeningen finner vi også Anders Heyerdahls far, og hans brødre som trakterte ulike instrumenter.

Ved kongelig resolusjon av 25. mai 1800 ble privilegiene fjernet slik at enhver spillemann fritt kunne utøve sin tonekunst mot betaling.

Det man vet er at musikklivet blomstret skikkelig opp på Romerike, men det var tre bygder som skilte seg spesielt ut, nemlig Eidsvoll, Ullensaker og Aurskog. I disse tre bygdene fant man mange fremtredende musikere og komponister, blant dem Anders Heyerdahl som den mest kjente av dem alle.

Urskogs Beskrivelse

af

Anders Heyerdahl.



Kristiania.

Forlagt af H. B. Cammermeyer.

1882.

Anders Heyerdahl var opptatt av sin slekt og hans genealogiske optegnelser munnet ut i en stamtavle foruten at han laget Urskogs beskrivelse i 1882.



Anders Heyerdahl var kjent som en strålende fiolinist. Som komponist skrev han en rekke sonater og danser. Han skrev også ned en rekke danser og slåtter fra Aurskog.

Det gikk opp og ned med musikklivet en tid, men fra 1848 ble det skikkelig liv igjen under ledelse av Torvald Heyerdahl, far til Anders. Han fikk økt instrumentsammensetningen og fikk med seg sine tre sønner Anders, Halvor og Clement. Med disse musikktruppene kunne formannen lage musikk ved forskjellige anledninger, blant annet ved åpningen av Sootkanalen i 1849.

Musikalsk familie

Thorvald Heyerdahl (1801–1881), var en av bygdas mest kjente menn siden han var ordfører, bankdirektør og forlikskommisær. Hans hustru var Anne Sofie Haneborg, også kjent for sine musikkferdigheter. Anders Heyerdahl fikk på den måten musikken i arv fra begge foreldrene, og var bare 18 år gammel da han ledet musikkforeningen i Aurskog. Som musikk lærer var det han som førte an, og han ble betraktet som en ildsjel. Han la alle sine krefter i at elevene skulle bli dyktige musikere.

Stor kunnskapstørst var årsaken til at han som fjortenåring oppsøkte sokneprest L. W. Schønheyder i Aurskog, som på den tid var en grunnlegger av skoleverket i Aurskog. Han sto selv for videregående undervisning og skrev

også lærebøker til undervisningen. Han hadde tidligere vært adjunkt ved Trondhjems latin-skole, og var således vel skikket for oppgaven.

Anders Heyerdahl tilegnet seg så store kunnskaper under sitt fem år lange opphold hos Schønheyder, at han selv underviste sin bror Halvor Heyerdahl i fysikk og matematikk med det resultat at broren kom inn på den polytekniske skolen i Hannover.

Anders Heyerdahl studerte musikk hos Nils og Fredrik Ursin som var blant de fremste musikerne på den tiden. Hos den kjente tyske komponisten Carl Arnold hentet han kunnskaper om komposisjon. I ung alder hadde han tilegnet seg store kunnskaper og befestet Aurskogs ry gjennom sine aftenunderholdninger. Trangen til større forhold ble sterk for Anders. Han laget "Thema med variasjoner" og dro til hovedstaden hvor han tok plass i Det norske teatret ved siden av Johan Svendsen, og spilte førstefiolin i årene 1860–62.

Som komponist skrev Heyerdahl en rekke sonater og danser, men er først og fremst kjent for å ha skrevet ned mengde viser og slåtter fra Aurskog. Han foretok også en slik innsamling i Valdres og Hallingdal i 1861.

Nissespill

Blant hans mange kulturelle bidrag til lokalhistorien var det musikken som gjorde ham mest kjent. Av hans mange komposisjoner var det "Nissespill" i 1859 som ble mest berømt. Den er også utgitt på tysk forlag i flere utgivelser. Dette musikkverket har sin egen historie.

Ideen til den vakre fiolinsoloen fikk Heyerdahl av en gutt som tjente på Aurskog prestegård. Han hadde hørt nissen spille bortpå låvebrua en natt, og han sto opp og lyttet på musikken. Den underjordiske likte ikke dette, og så fikk gutten et "nissebitt" i beinet slik at han ble halt, men han husket noen strofer fra nissespiilet. Anders Heyerdahl fanget opp guttens historie og lyttet til gutten da han trampet takten. Det var bakgrunnen for at Anders Heyerdahl bygde sitt "Nissespill". Komposisjonen har tre satser, en lyarlåt, en gangar og en springar. Nissens toner fremkommer bare i introduksjonen. Heyerdahls "Nissespill" ble første gang fremført under en stor konsert i Eidsvoll i 1859. Blant publikum på denne konserten var også dikteren Aasmund Olavsson Vinje.

Etter konserten skrev Aasmund Olavsson Vinje et Forord i avisen "Dølen" om nisselåten. Dette diktet er inntatt i Vinjes "Norske dikt", side 81, på Det Norske Samlaget.

Diktet lyder:

*Det gjekk seg i Urskog,
ein liten Gut paa Tunet ut,
og høyrer saa Nissen, den vesle
Kropp, paa Laave-Klopp
at spila på Fela, den Slaatten der,
som presenterast her.
Og Guten trudde, og skifte Lit
så kvit som Krit,
at Helsa han miste, og heile Vit,
af Tusse-Bit.
So laag han sjuk, og so song han smaatt
paa denne Slaatt,
som upp vardt skriven til Hugnad sann
for kvar ein Mann,
som spila på Fela og høyra kann.*

Vinje var en varm tilhenger av Anders Heyerdahl og hans musikk og skrev i Dølen i 1859 at "Aurskog er den mest musikalske bygd jeg kjenner, sikter da til all den fine *kunstmusikken* som bygda var så opptatt med". Vinje beskriver Aurskog musikkforening i en lang artikkel i Dølen.

I tiden før Anders Heyerdahl overtok farsgården skrev han adskillig musikk, deriblant "Brudeslått" og flere orkesterstykker. I 1850 spilte korpset hans fra Aurskog på Brekke Bruk, der brukseier Engebret Soot holdt bryllup for åtte av sine tjenestefolk. Korpset fra Aurskog hadde flere turneer i Norge og Sverige. I 1859 hadde korpset hans en stor konsert på gården Berg i Aurskog. Anders Heyerdahl sto som komponist for fire av de elleve fremførte verkene.

Satt ut av spill

Da Anders Heyerdahl flyttet tilbake til Aurskog i 1871, pådro han seg kneskade under tømmerhogst og som satte ham ut av spill i bokstavelig forstand i 10 år. Han tålte ikke lyd og la musikken på hylla. Det gikk smått med helbredden. Først i 1913 opptok han musikken igjen for fullt. Han var da 81 år, men greide likevel å blåse liv i musikkforeningen som han hadde ledet i sin ungdom. Han ga sin første konsert-aften på Bøndernes Hus i Aurskog, hvor det ble fremført en strykekvartett og en klaverkvintett foruten et par fiolinsoloer.

Nå var han tilbake igjen med fremføringen av "Sommersolkveldidyll" og "Symfonisk ouverture" på konserter i Oslo. I sin ungdom skrev Anders Heyerdahl ned mange interessante slåtter fra Aurskog. De ble utgitt på Oluf Byes musikkforlag. Også andre steder samlet

han slåtter som er opptatt i Ludvig Mathias Lindemans samling "Ældre og nyere norske Fjeldmelodier". Heyerdahls musikk var knyttet til den nasjonale strømmingen. Hans tid lå jo i nasjonalromantikkenes tidsalder hvor også store norske diktere og malerkunstnere satte sitt preg på kulturlivet.

Strålende felespiller

Den kjente musikkforskeren O. M. Sandvik mener at betydelige verdier gikk tapt i forbindelse med Heyerdahl langvarige sykdom. Doktor Sandvik karakteriserer Heyerdahl som en strålende felespiller, og uttaler om hans virksomhet i Aurskog at "det er de små sentrer i musikklivet, arnestedene hvor den hellige ild holdes ved like, som er en hovedbetingelse for konsertmusikken i større forhold".

Selv om Heyerdahl ikke rakk å komponere under sin sykdom, brukte han tiden på andre måter til å etterlate seg et verdifull lokalhistorisk bidrag for ettertiden, nemlig "Urskogs Beskrivelse" i 1882. Det var et pionerarbeid



Romerike Historielag reiste i 1962 bautaen ved Haneborg til minne om bygdehistorikeren og komponisten Anders Heyerdahl.

Kon-gen han sa ler paa sin Gangande Graa ud paa Gil-den. Han
 skulde vist reise til Gul-smedens Gaard, da Danske mei over-vun-den.

Denne "kjempvisemelodien" er blandt Heyerdahls mange komposisjoner.

som skapte stor oppmerksomhet i sin tid, og var den første bygdeboken i Aurskog. Boken kom ut på Alb. Cammermeyers forlag i Christiania i februar 1882. Denne beskrivelsen har dannet grunnlaget for mange av de historiske verkene som i ettertid er utgitt i Aurskog-Høland. Heyerdahl skriver i forordet at han har samlet stoff i 25 år, og at det i utgangspunktet ikke var ment å bli et bokverk, men bare opplysninger som en gave til sine "sognebarn". I "Urskogs Beskrivelse" har han tatt for seg de viktigste elementene som man finner også i dagens bygdebøker, og presenterer dem etter tema.

Slektsbok

Også hans genealogiske optegnelser har kommet etterslekten til gode i form av en stamtavle i 1871, der han tar for seg 21 grener av slekten Heyerdahl før dette navnet ble tatt i bruk. Her utførte han også nybrottsarbeid. Han utga i 1890 en ny bok på 164 sider hvor han tok for seg syv slektsgrener. Slekten agnatiske stammor er Gunbjørg Vigernes i Aurskog, som omtales første gang i 1610.

Anders Heyerdahl døde i Oslo 9. august 1918 og ble gravlagt på Aurskog kirkegård. Han var gift med sin kusine Nikoline Emilie Hansdatter Bunes fra Høland. Hennes mor var født Heyerdahl.

I 1950- og 60-årene ble det stadig nevnt at Anders Heyerdahl burde få et minnesmerke i Aurskog. Realiseringen dro i langdrag inntil Ragnar Hanneborg på Haugrim tok initiativet til å få reist en bauta til minne om den store kulturmannen. Han fikk i stand en avtale med Holm Matheson, som nå eide Vestre Haneborg, om tomt til bautaen. Hanneborg skaffet til veie en granittstein og laget selv et karakteristisk relieff av Anders Heyerdahl. Det ble støpt i bronse og hugget inn i bautaen. Hanneborg hadde selv arbeidet som kunstmaler og med modellering, og hans bilde av Anders Heyerdahl ble betraktet som meget godt utført.

Romerike Historielag sto for regien da minnesmerket ble avduket 3. juni 1962, 130 år etter at han ble født.

Bautaen bærer denne inskripsjonen:

"Anders Heyerdahl bygdehistoriker og komponist. Født 29/10 1832, død 9/8 1918".